

УДК 378.4.016:75.046

DOI <https://doi.org/10.32840/1992-5786.2019.66-1.29>**С. І. Горбань**кандидат педагогічних наук, завідувач
Іконописної школи імені преподобного Порфирія Кавсокаливита
Полтавської місіонерської духовної семінарії

МЕТОДОЛОГІЧНІ ПІДХОДИ ДО ФОРМУВАННЯ ПРОФЕСІЙНОЇ КОМПЕТЕНТНОСТІ ХУДОЖНИКІВ САКРАЛЬНОГО ЖИВОПИСУ

Статтю присвячено висвітленню методологічних підходів до формування професійної компетентності майбутніх художників сакрального живопису. Подано визначення дефініції «професійна компетентність художника сакрального живопису», її складників та структури. Розглянуто наявні різні погляди щодо тлумачення поняття «підхід» у науковій літературі з методології педагогіки. Визначено методологічні підходи, на яких ґрунтується побудова моделі формування професійної компетентності майбутніх художників сакрального живопису, а саме: системний, компетентнісний, особистісно-орієнтований, діяльнісний, контекстний, культурологічний. Більш докладно розглянуто вищезазначені методологічні підходи. Визначено, що системний підхід дає змогу виявити механізми формування складників професійної компетентності майбутніх художників сакрального живопису та їх взаємодію; метою компетентнісного підходу у процесі формування професійної компетентності є можливість майбутніх фахівців виявляти свої художні таланти, їх постійно розвивати та вдосконалювати; в основі особистісно-орієнтованого підходу лежить визнання індивідуальності кожного студента як активного суб'єкта навчально-виховного процесу; діяльнісний підхід розглядається як засіб становлення і розвитку особистості майбутнього фахівця та передбачає, що засвоєння змісту навчання відбувається не шляхом передачі інформації, а у процесі власної активної навчально-пізнавальної діяльності студентів. Охарактеризовано контекстний підхід як такий, що сприяє підвищенню пізнавальної активності, формуванню пізнавальної та професійної мотивації, формуванню ціннісного ставлення до обраної професії, забезпеченню поступового переходу студентів від навчальної до професійної діяльності. Визначено специфіку професійного навчання майбутніх художників сакрального живопису у контексті культурологічного підходу, яка полягає в оволодінні майбутніми фахівцями культурним досвідом різних видів сакрального мистецтва, передбачає наповнення процесу професійної підготовки культурними здобутками попередніх поколінь.

Ключові слова: художник, сакральний живопис, методологічні підходи, професійна компетентність, професійна підготовка.

Постановка проблеми. Відродження віри, відновлення храмів, незворотні соціокультурні процеси сьогодення зумовлюють посилення позицій та розвиток сакрального живопису. Нині підготовка майстрів сакрального живопису в Україні, як зазначає Е. Серпіонова, «вирішується по-різному: відкриваються іконописні відділення при духовних семінаріях; працюють реставраційні відділення в художніх навчальних закладах; деякі професійні художники за допомогою спеціальної літератури і зразків самостійно освоюють іконопис; проводяться короткострокові сесії і майстер-класи зі знайомства з мистецтвом іконопису» [14, с. 24]. Зазначене потребує підготовки високопрофесійних фахівців сакрального живопису, рівень підготовки яких дозволить працювати в різних стилістичних напрямках, у суворому взаємозв'язку з архітектурою храму та виробленими Церквою принципами його декорації. Відповідно, потребують уточнення методологічні підходи до формування професійної компетентності майбутніх художників сакрального живопису.

Аналіз останніх досліджень і публікацій. У вітчизняній та зарубіжній науці проблемами професійної компетентності, зокрема, опікуються С. Гончаренко, Н. Ничкало (визначення поняття «компетентність»), А. Ангеловський, В. Байденко, І. Зимня, Л. Оружа, В. Петрук, Дж. Равен, С. Шишов, В. Ягупов (розуміння змісту поняття «професійна компетентність» та визначення основних видів професійної компетентності).

Формування професійної компетентності майбутніх фахівців художніх спеціальностей розглянуто у працях І. Безиної, А. Деревецької, Н. Долгих, Н. Комашко, Л. Масол, Н. Стеніної, В. Шакірової та інших науковців.

Проте проблема формування професійної компетентності майбутніх художників сакрального живопису не знайшла належного висвітлення у наукових працях. Окремі її аспекти висвітлено в дослідженнях Л. Армеевої, І. Безиної, Ю. Боброва, Р. Василика, І. Горбунової-Ломакс, П. Гусєвої, К. Новікової, Д. Позднякової, Е. Серпіонової, М. Стороженка, Е. Шеко та інших.

Мета статті. Головною метою цієї роботи є визначення та характеристика методологічних підходів до формування професійної компетентності майбутніх художників сакрального живопису

Виклад основного матеріалу. Поняття «професійна компетентність» увійшло в термінологію у 80-ті роки минулого століття з праць Ю. Бабанського, В. Сластьоніна і вважалось складовою частиною професіоналізму. З позицій системного підходу професійна компетентність розуміється як певна система, що інтегрує знання, уміння, навички, професійно значущі якості особистості та забезпечує виконання професійних зобов'язань [15].

Професійну компетентність майбутніх художників сакрального живопису розуміємо як інтегративну якість особистості живописця, що склалася в процесі навчання у професійно-творчому середовищі, розвивається й вдосконалюється в ході практичної професійної діяльності та забезпечує його професійну реалізацію у душі вірності церковно-історичній культурі іконописного мистецтва та мистецтва створення сакральних просторів, духовним витокам, художньо-естетичним цінностям, стилістичним традиціям Православної церкви.

Основними складниками професійної компетентності є: особистісно-індивідуальна, художньо-естетична, художньо-практична, дослідницька, комунікативна, інформаційна, а основними структурними компонентами визначено ціннісно-мотиваційний, професійно-когнітивний, діяльнісно-практичний, рефлексивний. Зазначені структурні компоненти виступають критеріями для оцінки рівня сформованості професійної компетентності.

У науковій літературі з методології педагогіки наявні різні погляди щодо тлумачення поняття «підхід». У словнику з методології зазначено, що, «з одного боку, підхід розглядають як певний вихідний принцип, вихідну позицію, основне положення чи переконання (цілісний, комплексний, системний, синергетичний та ін.), з іншого – як напрям вивчення предмета дослідження (історичний, логічний, змістовий, формальний та ін.)» [11, с. 117–118].

Як «сукупність організаційно-педагогічних, психолого-педагогічних і педагогічно-методичних впливів на студента, які забезпечують його успішне навчання, виховання й розвиток трактують поняття «підхід» В. Галузинський та М. Євтух [5, с. 12].

Нам імпонує визначення поняття «підхід»: як сукупність ідей, методів, що лежать в основі розв'язання проблеми, як методологія цього процесу, яка розкриває основну ідею та включає компоненти [10]: принципи як вихідні положення здійснення педагогічної діяльності, що впливають на відбір змісту, форм і способів організації освітнього процесу, на вибір критеріїв оцінки результатів діяльності.

Погоджуючись з думкою Н. Бордовської, під час вибору й обґрунтування методологічних підходів

орієнтувалися на такі їх функції: гностичну (пізнання об'єкта педагогічної реальності), концептуальну (розкриття сутності), конструктивну (створення нових педагогічних об'єктів), прогностичну (визначення стратегічних векторів змін у науці або практиці) [2].

Нами визначено такі методологічні підходи, на яких ґрунтується побудова моделі формування професійної компетентності майбутніх художників сакрального живопису: системний, компетентнісний, особистісно-орієнтований.

Розглянемо більш докладно зазначені методологічні підходи.

Системний підхід – один із провідних методологічних підходів, який передбачає, що «об'єкт вивчають як цілісну множину елементів у сукупності відношень і зв'язків між ними, тобто як систему» [11, с. 159].

Основу системного підходу становлять система (будь-яке складне педагогічне явище можна розглядати як відносно самостійну систему) і структура (форма взаємозв'язку елементів).

Системний підхід дає змогу виявити механізми формування складників професійної компетентності майбутніх художників сакрального живопису та їх взаємодію.

Загальною ідеєю компетентнісного підходу є компетентнісно-орієнтована освіта, спрямована на комплексне засвоєння знань та способів практичної діяльності, завдяки яким людина успішно реалізує себе в різних галузях своєї життєдіяльності.

Як зазначає Л. Єлагіна, він передбачає пріоритетну орієнтацію на цілі-вектори освіти: здатність до навчання, самовизначення (самодетермінація), самоактуалізація, соціалізація та розвиток індивідуальності. Саме компетентнісний підхід дає змогу здійснити відбір змісту професійної освіти відповідно до потреб особистості, що розвивається, і одночасно орієнтує на інноваційний досвід успішної професійної діяльності в конкретній галузі [7].

Формування професійної компетентності майбутнього художника сакрального живопису передбачає реалізацію компетентнісного підходу. Він не заперечує традиційного, а поглиблює, розширює і доповнює його, оскільки передбачає орієнтацію на формування поряд із професійними знаннями, уміннями та навичками, які тлумачаться як володіння професійними технологіями, ще й розвиток у майбутніх фахівців здібностей, затребуваних сучасним ринком праці. Компетентнісний підхід орієнтований на нове бачення цілей та оцінку результатів професійної освіти, висуває свої вимоги до змісту, педагогічних технологій, засобів контролю і оцінки; зумовлює зміну моделі поведінки студента – дослідницько-активна самостійна діяльність приходить на зміну пасивному засвоєнню знань; вимагає впровадження інноваційних форм і засобів навчання, які сприяють вмотивованому професійному становленню фахівців.

Зважаючи на дослідження Дж. Равена [12], вважаємо, що метою компетентнісного підходу у процесі формування професійної компетентності є можливість майбутніх фахівців виявляти свої художні таланти, їх постійно розвивати та вдосконалювати, здобувати визнання своїх талантів і досягнень; можливість викладачів керувати навчанням, орієнтованим на розвиток основних компетентностей студентів.

Тобто в межах компетентнісного підходу виявляється особистісно-орієнтований підхід. На думку науковців В. Байденка, А. Вербицького, І. Зимньої, О. Овчарук, Ю. Татура та ін., особистісно-орієнтований підхід конкретизує, поглиблює і доповнює компетентнісний підхід.

Погоджуючись з думкою О. Дубницької, вважаємо, що художник-живописець як творча особистість виявляється вже на перших етапах навчання. Потреба творити закладена в ньому від природи, тому завданням художнього навчального закладу є розвиток цієї природної потреби [6]. Методика навчання має спонукати майбутнього живописця до реалізації прагнення до творчості, а процес навчання живопису має здійснюватись таким чином, щоб разом зі знаннями і професійними навичками майбутній фахівець розвивав у собі якості митця, формувалася власна творча особистість. У цьому контексті неодмінною умовою розвитку творчої особистості є реалізація особистісно-орієнтованого підходу, який забезпечує врахування індивідуальних особливостей студентів, їх прагнень, життєвих цінностей, індивідуальних навчальних досягнень.

В «Енциклопедії педагогічних технологій» зазначено, що особистісно-орієнтований підхід – це «методологічна орієнтація в педагогічній діяльності, що дає можливість за допомогою опори на систему взаємопов'язаних понять, ідей і способів забезпечити та підтримати процеси самопізнання, самопобудови та самореалізації особистості, розвиток її неповторної індивідуальності» [13, с. 138].

Теоретичні засади особистісно-орієнтованої професійної підготовки фахівців знайшли своє відображення у дослідженнях І. Беха, С. Сисоєвої, І. Якиманської, С. Яценко та ін.

В основі особистісно-орієнтованого підходу лежить визнання індивідуальності кожного студента як активного суб'єкта навчально-виховного процесу; вивчення його особистісних здібностей та створення умов для повноцінного прояву і гармонійного розвитку всіх особистісних якостей студентів на фоні їх професійного становлення. При цьому використовуються індивідуальні форми навчальної роботи, реалізовані на аудиторних заняттях та в позааудиторній діяльності (робота в архівах та творчих майстернях, творчі експедиції, екскурсії та навчальні практики в музеях, храмах та ін.).

Особистісно-орієнтований та компетентнісний підходи тісно пов'язані з діяльнісним підходом,

оскільки професійна компетентність передбачає стійку здатність фахівця виконувати певний вид діяльності.

«Діяльність – форма активного ставлення людини до навколишнього світу, мотиваційна сукупність закономірно пов'язаних між собою поведінкових актів і послідовних дій та операцій, спрямованих на виконання певних завдань, на досягнення тих або інших соціально значимих цілей» [1, с. 92].

Діяльнісний підхід розглядається як засіб становлення і розвитку особистості майбутнього фахівця та передбачає, що засвоєння змісту навчання відбувається не шляхом передачі інформації, а у процесі власної активної навчально-пізнавальної діяльності студентів; може бути реалізований за допомогою активізації діяльності студентів як в аудиторній, так і в позааудиторній самостійній навчальній діяльності шляхом упровадження інноваційних технологій навчання.

Контекстний підхід орієнтований на збагачення навчання елементами професійної діяльності. Контекстний підхід, розроблений А. Вербицьким, передбачає моделювання та організацію навчального процесу за допомогою комплексу дидактичних форм, методів і засобів предметного та соціального змісту майбутньої професійної діяльності студентів. Контекстним є навчання, у якому мовою наук і за допомогою психолого-педагогічних умов у навчальній діяльності студентів послідовно моделюється предметний і соціальний зміст майбутньої професійної діяльності [3].

Науковець зазначає, що, на відміну від «моно-підходів», у контекстному навчанні «за умов належного науково-методичного обґрунтування їхніх можливостей у досягненні конкретних освітніх завдань можуть знайти своє органічне місце будь-які педагогічні технології з будь-яких теорій і підходів – традиційні і нові» [3, с. 54].

Упровадження контекстного підходу робить навчальну діяльність особистісно значущою, у ній простежуються особливості майбутньої професії, створюються реальні можливості для розвитку навчально-пізнавальної і професійної мотивації студентів.

Погоджуючись з думкою науковців [3; 9], контекстний підхід сприяє досягненню важливих цілей: підвищенню пізнавальної активності; формуванню пізнавальної та професійної мотивації; формуванню ціннісного ставлення до обраної професії; забезпеченню поступового переходу студентів від навчальної до професійної діяльності.

Запровадження культурологічного підходу як значущого механізму формування загальнолюдських, освітніх та мистецьких цінностей відображено у працях із філософії мистецтва (І. Зязюн, В. Суханцева); теоретичних основ професійної педагогіки (Н. Мачинська, В. Радкевич,

С. Сисоєва) та мистецької педагогіки (Г. Падалка, О. Рудницька, Л. Масол) тощо.

Культурологічний підхід має своєю науковою основою аксіологію – учення про цінності. Людина розвивається, засвоюючи культуру, і одночасно стає її творцем. Культурологічний підхід дає змогу трактувати освіту як процес оволодіння культурою, спрямований на розвиток, цілісне перетворення особистості людини; зміст освіти як узагальнену культуру, яку необхідно засвоїти; творчість і діалог як способи саморозвитку і самореалізації особистості [4].

Розглядаючи професійний розвиток особистості в контексті культурних цінностей, І. Зязюн дійшов висновку, що згідно з культурологічним підходом доцільно спрямовувати зміст, форми сучасної професійної підготовки на активне і творче оволодіння особистістю базовими культурними цінностями, народними традиціями (в контексті нашого дослідження цінностями та традиціями Православної церкви), культурними формами взаємодії, співробітництва, способами і методами мистецької діяльності, що ґрунтується на колективному й особистісному культурному досвіді, стилі діяльності тощо [8].

Специфіка професійного навчання майбутніх художників сакрального живопису у контексті культурологічного підходу полягає в оволодінні майбутніми фахівцями культурним досвідом різних видів сакрального мистецтва, зокрема сакрального живопису, передбачає наповнення процесу професійної підготовки культурними здобутками попередніх поколінь, створення умов для примноження культурних цінностей і розвитку творчого потенціалу студентів.

Висновки і пропозиції. Таким чином, впровадження системного, компетентнісного, особистісно-орієнтованого, діяльнісного, контекстного та культурологічного методологічних підходів, як сукупності взаємопов'язаних упорядкованих компонентів, сприяє професійному розвитку особистості, забезпечує поступовий перехід студентів від навчальної до професійної діяльності, розвиває основні компетентності студентів та закладає підґрунтя для побудови моделі формування професійної компетентності майбутніх художників сакрального живопису.

Список використаної літератури:

- Болюбаш Н.М. Теоретичні засади формування компетентності майбутніх економістів. *Наукові праці Чорноморського державного університету ім. Петра Могили комплексу «Києво-Могилянська академія»*. 2009. Т. 112, вип. 99. С. 88–95.
- Бордовская Н.В. Педагогическая системология : учебное пособие. Москва : Дрофа, 2009. 463 с.
- Вербицкий А.А. Инварианты профессионализма: проблемы формирования : монография / А.А. Вербицкий, М.Д. Ильязова. Москва : Логос, 2011. 288 с.
- Гайсина Г.И. Культурологический подход в теории и практике педагогического образования : дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08. / науч. консультант Андреева И.Н. Башкирский гос. пед. ун-т. Москва, 2002. 366 с.
- Галузинский В.М. Основы педагогики и психологии высшей школы в Украине : учебное пособие / В.М. Галузинский, М.Б. Евтух. Київ : ИНТЕЛ, 1995. 168 с.
- Дубницька О. Роль методологічних підходів у підготовці майбутніх фахівців народних художніх промислів. URL: <http://lib.iitta.gov.ua/8F.pdf>. (дата звернення: 19.09.2014).
- Елагина Л.В. Формирование культуры профессиональной деятельности будущего специалиста на основе компетентностного подхода (методология, теория, практика) : автореф. дис. ... д-ра пед. наук : 13.00.08 / науч. консультант Гостев А.Г. Южно-Уральский государственный университет. Челябинск, 2008. 55 с.
- Зязюн І.А. Освітній простір культури в педагогічній теорії. *Професійна освіта: педагогіка і психологія* : українсько-польський щорічник / за ред. І. Зязюна, Т. Левовицького, Н. Ничкало, І. Вільш. Ченстохова; Київ : Видавництво Академії ім. Яна Длугоша в Ченстохові, 2005. Вип. 7. С. 35–46.
- Наход С.А. Формування прогностичних умінь майбутніх практичних психологів засобами інтерактивних технологій : автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.04 / наук. керівник Волкова Н.П. Дніпропетровський ун-т ім. А. Нобеля. Дніпропетровськ, 2015. 20 с.
- Непрокина И.В. Метод моделирования как основа педагогического исследования. *Теория и практика общественного развития*. 2013. № 7. С. 61–64.
- Новиков А.М. Методология : словарь системы основных понятий / А.М. Новиков, Д.А. Новиков. Москва : Либроком, 2013. 208 с.
- Равен Дж. Педагогическое тестирование: проблемы, заблуждения, перспективы / пер. с англ. Ю.И. Турчаниновой и др. 2-е изд., исправ. Москва : Когито Центр, 2001. 142 с.
- Селевко Г.К. Энциклопедия образовательных технологий: в 2 т. Москва : НИИ школьных технологий, 2006. Т. 1. 816 с. (Серия «Энциклопедия образовательных технологий»).
- Серпионова Э.Н. Путевой блокнот: советы молодому художнику. Юж. центр Акад. пед. наук Украины, Южноукр. нац. пед. ун-т им. К.Д. Ушинского, Одес. отд-ние Нац. союза художников Украины, Лит.-мемориал. музей А.С. Пушкина. Одесса : БМВ, 2009. 160 с.
- Чаплек М. Сучасні тенденції формування професійної компетентності майбутніх педагогів. URL: http://www.rusnauka.com/4_SWMN_2010/Pedagogica/58932.doc.htm (дата звернення: 18.04.2015).

Horban S. Methodological approaches to the formation of professional competence of artists of sacred painting

The article is devoted to analysis of methodological approaches to formation of professional competence of future artists of sacred art. The definition of the definition of “professional competence of a painter of sacred art” of its components and structure. The existing different views on the interpretation of the term “approach” in the scientific literature on the methodology of pedagogy. Identified the methodological approaches that underpin the construction of model of formation of professional competence of future artists of sacred art, namely, systemic, competence-based, learner-centered, activity-based, contextual, and cultural. Discussed in more detail above methodological approaches. It is determined that the system approach allows to reveal the mechanisms of formation of components of professional competence of future artists sacred paintings and their interaction; the aim of the competence approach in the process of formation of professional competence is the ability of future professionals to show their artistic talents, develop and improve. The basis of personality-oriented approach is the recognition of the individuality of each student as the active subject of the educational process. Activity approach as a means of formation and development of personality of a future specialist and assumes that the assimilation of the learning content is not by transmitting information, and in the process own active educational-cognitive activity of students. Described the contextual approach as one that promotes cognitive activity, formation of cognitive and professional motivation, formation of value attitude to the profession, to provide for a gradual transition of students from educational to professional activity. The specificity of vocational training of future artists of sacred art in the context of culturological approach, which consists in the mastery of future professionals in the cultural experience of the different types of sacred art, provides the content of the training process of the cultural achievements of previous generations.

Key words: *artist, sacral painting, methodological approaches, professional competence, professional training.*